

Motion till riksdagen 2021/22:444

av **Maj Karlsson m.fl. (V)**

Barn och unga i samhällets vård

Innehållsförteckning

1 Förslag till riksdagsbeslut.....	3
2 Inledning.....	4
3 Barns rätt	6
3.1 Barnkonventionen och barns klagorätt	6
3.2 LVU – rättighetslagstiftning i stället för skyddslagstiftning	7
4 Socialtjänst	9
4.1 Resurser, tillgänglighet och kompetens	9
4.2 Socialtjänstens ansvar för placerade barns och ungas rätt till umgänge med sin familj.....	10
4.3 Förebyggande insatser	10
4.4 Socialtjänstens stöd till barn och unga efter placering	11
5 Sis	11
5.1 Tvångsåtgärder	12
5.2 Vilka behov har barn och unga inom Sis?	13
5.3 Behov av kompetenshöjande insatser	14
6 HVB.....	14
6.1 Vinstförbud	14
6.2 Tillsyn och förbättrad kvalitet	15
6.3 Kompetens	16
7 Familjehem.....	16
7.1 Socialtjänstens stöd till föräldrar och familjehem	17
7.2 Familjehemsregister.....	18
8 Placerade barns och ungas skolgång	18
8.1 Familjehemsplacerade barns och ungas skolgång	19

8.2 Skolgång vid placering på HVB och Sis	19
9 Placerade barns och ungas hälsa.....	20
9.1 Hälsoundersökningar	21
10 Alternativa placeringsformer.....	22

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ratificera det tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen om en klagomekanism och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att utreda Barnombudsmannens möjlighet att ta emot och utreda enskilda klagomål från den grupp den representerar, dvs. barn och unga, i likhet med övriga ombudsmannafunktioner i Sverige och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att förtydliga barns och ungas rätt att komma till tals i lagstiftningen och hos utredande myndigheter och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta fram lagförslag på hur LVU kan bli en heltäckande rättighetslagstiftning med en tydlig, begriplig och pedagogisk struktur och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör uppdra åt Socialstyrelsen eller annan lämplig myndighet att granska utredningar och beslut om LVU under en fyraårsperiod och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör göra en översyn för att säkerställa socialtjänstens skyldighet att följa upp beslut om placering och ha enskilda samtal med placerade barn och unga och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör göra en översyn för att säkerställa socialtjänstens ansvar för placerade barns och ungas kontakt med biologisk familj och nätverk och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör förtydliga kommunernas uppdrag att utöka förebyggande insatser särskilt för att minska antalet placeringar av barn och unga och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att säkerställa att kommunerna ger nödvändigt stöd till ungdomar efter placering och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör genomföra de ändringar som krävs för att avskaffa möjligheten till avskiljning och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör uppdra åt lämplig myndighet att förtydliga reglerna om att vård i enskildhet ska omprövas fortlöpande och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen måste uppdra åt Ivo att öka tillsynen och kontrollen av Sis och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att förändra lagstiftningen så att vinstförbud ska gälla för HVB-verksamheter och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Ivo i uppdrag att undersöka om tidsbegränsade tillstånd kan leda till förbättrad kvalitet inom HVB-verksamheter och tillkännager detta för regeringen.

15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att förtydliga att barns och ungas åsikter ska få framföras vid tillsynsinspektioner och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör uppdra åt Ivo att öka antalet tillsynsinspektioner av HVB-verksamheter per år och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att utreda vilka kompetenskrav som ska gälla för personal inom HVB-verksamheter och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ för att förtydliga kommunernas uppdrag att ge ökat stöd och insatser till biologiska föräldrar och familjehem och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda förutsättningarna för att införa familjehemsregister och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att utreda möjligheten att erbjuda Skolfam eller liknande modeller till alla familjehemsplacerade barn och unga och tillkännager detta för regeringen.
21. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att utveckla samverkansformer i syfte att barn och unga som är placerade på institution ska ges rätt till sammanhållen skolgång och tillkännager detta för regeringen.
22. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillse att ett ökat implementeringsstöd ges till socialtjänst och hälso- och sjukvård i syfte att hälsoundersökningar ska erbjudas till placerade barn och unga och tillkännager detta för regeringen.
23. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att utreda möjligheten till fler alternativa placeringsformer och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

Socialtjänstens barn- och ungdomsvård utgör en stor del av kommunernas individ- och familjeomsorg. Samtidigt är situationen ansträngd och de ekonomiska resurserna små.

Vänsterpartiet anser att socialtjänsten ska ha de resurser som krävs för att fullgöra sina skyldigheter, både beträffande att genomföra utredningar och att följa upp insatser och framför allt placeringar och sist, men inte minst, ha tid att etablera kontakt och prata med barn och unga. I dag läggs mycket resurser på myndighetsutövning och utredning men det behövs också förebyggande socialt arbete för att minska framtida sociala problem.

Socialtjänsten ska vara tillgänglig och välkomnande för barn, unga och deras föräldrar, och insatser ska om möjligt utformas tillsammans med familjen och med barnets bästa i fokus. Det är viktigt att socialtjänsten arbetar offensivt och med kompensatoriska åtgärder för att på det viset ge alla barn och unga chans till jämlika livsvillkor. Inspektio-

nen för vård och omsorg (Ivo) redovisar i en rapport för verksamhetsåret 2020¹ att barnvårdsärenden fortfarande är ett område inom socialtjänsten som är föremål för brister och menar att kommuner och socialtjänst måste förbättra sitt arbete. Samtidigt lyfter Ivo fram att även myndigheten själv bör förbättra och vidareutveckla sin tillsyn för att på så vis kunna hjälpa till med att förbättra och höja kvaliteten inom socialtjänsten.

Familjehemsvården är ett område som behöver utvecklas. Vänsterpartiet anser att familjehemsvård ska bedrivas i offentlig regi utan vinstintressen, men att ha ansvar för ett placerat barns uppväxt kräver utbildning och stöd från socialtjänsten som ju har det yttersta ansvaret. Vänsterpartiet anser att familjehemsvården ska få kontinuerlig kompetensutveckling från kommunerna och att mer frekvent uppföljning behövs. Ett viktigt område för placerade barn och unga är skolan. All forskning visar att skolan är avgörande för alla, men särskilt för placerade barn och unga, och därför ska kommunerna arbeta extra hårt med att se till att elever går ut skolan med godkända betyg. Samtidigt ska kommunernas stöd stärkas och utvecklas till föräldrar vars barn är placerade av socialtjänsten. Barn som placeras på institution lever ett väldigt utsatt liv och tvångsåtgärderna som används mot barn och unga menar Vänsterpartiet ska tas bort och i stället ska en mer personaltät vård med utbildad personal utvecklas. Det ska också vara lätt för de placerade unga att klaga vid missförhållanden.

Under de senaste åren har frågan om placerade barn och unga aktualiserats p.g.a. en rad händelser där det blivit känt hur barn och unga i samhällets vård utsätts för övergrepp och våld. För Vänsterpartiet har frågor som rör placerade barn och unga varit angelägna under lång tid. Vi har upprepade gånger lyft frågan om övergrepp och missförhållanden på Sis-institutioner och speciellt för unga flickor som varit, och fortfarande är, särskilt utsatta, samt framfört vikten av att barn och unga som är placerade enligt lagen om vård av unga (LVU) ska ses som rättighetsbärare. Detta skulle innebära en förändring av LVU-lagstiftningen för att samhället ska kunna tillgodose barns och ungas rättigheter och det skydd, den vård, omsorg och det stöd de har behov av och rätt till.

I och med att särskilt Vänsterpartiet men även övriga partier i riksdagens socialutskott nu har uppmärksammat brister för placerade barn och unga har det hänt en del inom området. Regeringen har bl.a. tilldelat Socialstyrelsen medel för att genomföra ett utvecklingsarbete i form av ett pilotprojekt med syfte att förbättra vården för vissa unga som vårdas inom Sis enligt LVU och som har stora behov av psykiatrisk vård. Vidare har Statskontoret och Ivo fått i uppdrag att utreda hur vården för särskilt unga flickor kan förbättras inom Sis-institutioner. Statens institutionsstyrelse (Sis) har också haft uppdrag om kompetensförsörjning samt att förstärka sitt säkerhetsarbete, och Barnombudsmannen har haft uppdrag att särskilt stödja berörda statliga myndigheter, bl.a. Sis, i arbetet med att säkerställa tillämpningen av barns och ungas rättigheter.

Gällande placerade barns och ungas hälsa och skolgång har Socialstyrelsen fått ett regeringsuppdrag att stärka förutsättningar för placerade barns tillgång till hälso- och sjukvård och tandvård samt obruten skolgång. I syfte att stärka kommunernas kännedom om verksamheter för att undvika att barn och unga placeras där det framkommit missförhållanden har regeringen gett Ivo i uppdrag att upprätta ett nationellt register över hem för vård eller boende (HVB), stödboenden för barn och unga samt särskilda ungdomshem. Flera utredningar har även tidigare övervägt frågan om hur principen om barnets bästa kan stärkas i samband med bedömningen av om vård enligt LVU ska upp-

¹ Vad har IVO sett 2020? (2021).

höra, och den senaste i raden, Barnets bästa när vård enligt LVU upphör (Ds 2021:7), presenterades i början av året.

Utöver ovan angivet har riksdagens socialutskott lämnat ett antal tillkännagivanden till regeringen om en ny LVU, stöd efter vårdnadsöverflyttning, riktlinjer för övervägande av adoption, omplacering av barn, drogtestar, uppföljning och stöd efter en placering utanför hemmet, skriftliga uppföljningar, förlängd familjehemsplacering samt ett nationellt register över familjehemmen. Vänsterpartiet har särskilt varit drivande i frågor som rör situationen inom Sis, vilket under våren ledde till att ett enigt socialutskott tog ett utskottsinitiativ där regeringen uppmanades komma med förslag på åtgärder för att förbättra situationen inom Sis. Regeringen överlämnade till följd av detta skrivelsen Vård av unga vid Statens institutionsstyrelsens särskilda ungdomshem (2020/21:215) där det framgår en rad åtgärder som är pågående, varav vissa omnämns i denna motion, eller sådana som ska vidtas. Bland annat handlar det om kompetenshöjande insatser, kvalitets-säkring av behandlingsmetoder samt insatser för att förbättra vårdkedjan. Vården för ungdomar med psykiatrisk problematik och flickor ska specialiseras och därmed förbättras. Andra delar handlar om uppföljning, både av vården men även av flickors situation, Sis uppdrag och beslut om tvångsåtgärder, dokumentation och anpassningar av lokaler.

Socialutskottet har också lämnat direktiv till ytterligare en utredning med syfte att göra en fördjupad analys av det förslag som utredningen om tvångsvård för barn och unga lämnade i sitt slutbetänkande Barns och ungas rätt vid tvångsvård – Förslag till ny LVU (SOU 2015:71) om att barnets bästa ska vara ett självständigt rekvisit vid prövningen av om vård enligt 2 § LVU i familjehem ska upphöra, analysera konsekvenserna för ärendehantering i socialnämnden och förfarandet vid domstol, analysera remisskritiken, överväga och lämna förslag på hur en reglering bör utformas som innehåller barnets bästa som ett självständigt rekvisit vid prövningen av om vård enligt 2 § LVU i familjehem ska upphöra samt lämna övriga nödvändiga författningsförslag. Utredaren ska även ta del av norsk, dansk och finsk lagstiftning och analysera det förslag som lämnats i promemorian Barnets bästa när vård enligt LVU upphör (Ds 2021:7).

Vänsterpartiet välkomnar alla dessa satsningar, uppdrag och utredningar men anser att det är anmärkningsvärt att åtminstone en del åtgärder inte redan är vidtagna för länge sedan för att ge de allra mest utsatta, dvs. barn och unga i samhällets vård, möjlighet till bättre och mer jämlika livsvillkor. Utifrån vad som är pågående lämnas vissa för Vänsterpartiet viktiga frågor utanför denna motion, men vi ser det ändå som angeläget att lyfta en del särskilt samt lämna ytterligare förslag.

3 Barns rätt

3.1 Barnkonventionen och barns klagorätt

Barnkonventionen antogs av FN 1989 och trädde i kraft i Sverige 1990. Den 1 januari 2020 blev artiklarna 1–42 i konventionen svensk lag. Dessa artiklar rör såväl medborgerliga och politiska rättigheter som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, och det finns tre fakultativa protokoll. Det första handlar om barnets rättigheter vid indragning av barn i väpnade konflikter, det andra om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi och det tredje ger barn möjlighet till ett individuellt klagomålsförfarande i de fall deras rättigheter har kränkts och de inte har haft möjlighet att få upprättelse i

hemlandet. De två första av dessa protokoll har Sverige ratificerat men inte det tredje om barns klagomöjligheter. Regeringen tog i november 2020 emot Barnkonventionsutredningens betänkande Barnkonventionen och svensk rätt (SOU 2020:63), enligt direktiv 2018:20 och tilläggsdirektiv 2019:57, som hade i uppdrag att kartlägga hur svensk praxis stämmer överens med barnkonventionen, och enligt Barnombudsmannen finns särskilt behov av analys och översyn av lagstiftningen kring bl.a. barns och ungas klagomöjligheter utifrån att den inte är tillgänglig för barn i Sverige.

Barn har rätt att delta i den demokratiska processen och utöva sina rättigheter självständigt. Barnombudsmannen har drivit frågan om barns rätt till klagomöjligheter på både lokal och regional nivå men även internationellt. FN har kritiserat Sverige och uppmanat regeringen att även ratificera det tredje tilläggsprotokollet. Det skulle möjliggöra för barn att framföra individuella klagomål till FN:s barnrättskommitté i Genève.

Regeringen bör ratificera det tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen om en klagomekanism. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vidare när det gäller barns klagorätt har Barnombudsmannen även sett ett starkt stöd för detta i attitydundersökningar där sju av tio anger att det är viktigt att barn själva kan framföra klagomål till en myndighet när deras rättighet kränks. Barnombudsmannen konstaterar vidare att det finns många instanser som kan ta upp och driva rättighetskränkningar men de flesta är inte anpassade för barn, och i vissa instanser har barnet inte möjlighet till upprättelse utan kritik och rekommendationer riktas till ansvarig verksamhet. Det finns i dag i princip ingen instans som kan föra barns och ungas talan utifrån rättigheterna i barnkonventionen och där barnet kan få möjlighet till upprättelse.

Regeringen bör ta initiativ till att utreda Barnombudsmannens möjlighet att ta emot och utreda enskilda klagomål från den grupp den representerar, dvs. barn och unga, i likhet med övriga ombudsmannafunktioner i Sverige. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Enligt Barnombudsmannens rapport Barnet som rättighetsbärare (2020) är det hög tid att vidta åtgärder för att intentionen med barnkonventionen som lag faktiskt får genomslag. Detta blir särskilt tydligt och viktigt när det gäller barn i utsatta situationer som inom den sociala barnvården. Enligt barnkonventionens artikel 12 tydliggörs barnets rätt att framföra sina åsikter och få dem beaktade, och i Barnrättsutredningen (2016:19) konstaterades att ”ett barnrättsbaserat synsätt kräver att varje barn erkänns, respekteras och skyddas som rättighetsbärare med en individuell personlighet, egna behov och intressen samt personlig integritet”. Men för att barn och unga ska kunna ses som rättighetsbärare behöver myndigheter fullgöra sina skyldigheter och i detta avseende har Ivo konstaterat stora brister inom bl.a. socialtjänstens område. Barns och ungas rätt att komma till tals tillgodoses inte i tillräcklig utsträckning, vilket blir problematiskt då bedömning av barnets bästa som ska ligga till grund för varje beslut som rör barn och unga ju förutsätter att socialtjänsten har tillgodosett barnets rätt till information, att komma till tals och att vara delaktig.

Regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att förtydliga barns och ungas rätt att komma till tals i lagstiftningen och hos utredande myndigheter. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.2 LVU – rättighetslagstiftning i stället för skyddslagstiftning

Vänsterpartiet har tidigare anfört i vår motion LVU bör bli en heltäckande rättighetslagstiftning (2019/20:217) att regeringen bör ta fram lagförslag på hur LVU kan bli en

heltäckande rättighetslagstiftning. Att tvångsomhändertarta barn och unga är ett stort ingrepp i en persons liv, men ibland nödvändigt ur en skyddsaspekt då barn och unga har rätt till omvårdnad och trygghet och ska skyddas från alla former av våld och vanvård. FN:s barnrättskommitté har uppmanat Sverige att utförligt reglera förfaranden som rör omhändertagande av barn från sina familjer och säkerställa att ett omhändertagande alltid noga utreds, är förenligt med barnets bästa och används som en sista utväg. År 2015 kom slutbetänkandet Barns och ungas rätt vid tvångsvård – Förslag till ny LVU (SOU 2015:71) om att stärka barnrättsperspektivet och rättssäkerheten för de barn och unga som måste tvångsvårdas enligt LVU. Utredningen kom fram till att barnen inom den sociala barnvården måste ha rätt till en säker, trygg och kvalitativ vård som ska ges med omtanke, bygga på respekt och ges utifrån en helhetssyn. Förslagen innebar ett nytt förhållningssätt till barns rättigheter i lagstiftningen och lyfte även att det av rättssäkerhetsskäl är viktigt att en lag som reglerar så ingripande åtgärder som tvångsvård har en tydlig, begriplig och pedagogisk struktur. Att regeringen haft så lång tid på sig men valt att inte agera är anmärkningsvärt, och även om det nu pågår en ny utredning med uppdrag att göra en fördjupad analys av förslagen som den s.k. LVU-utredningen lämnade, är detta en fråga som Vänsterpartiet finner angelägen att lyfta särskilt.

Regeringen bör ta fram lagförslag på hur LVU kan bli en heltäckande rättighetslagstiftning med en tydlig, begriplig och pedagogisk struktur. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Ett beslut enligt LVU är den mest ingripande av åtgärder som rör barn, unga och deras familjer. För att beslut om tvångsvård enligt LVU ska kunna fattas måste det finnas ett missförhållande som innebär påtaglig risk för att den unges hälsa och utveckling skadas, och vården ska inte kunna genomföras med stöd av samtycke. Om inte alla dessa tre förutsättningar föreligger finns inte lagliga förutsättningar att besluta om tvångsvård enligt LVU. Ett sådant beslut innebär en inskränkning av rätten till skydd för privat- och familjeliv enligt artikel 8 i Europakonventionen, och vikten av en rättssäker prövning kan inte nog betonas. En förutsättning för rättssäker prövning i domstol är att de utredningar och bedömningar som ligger till grund för beslut enligt LVU baseras på mycket god kunskap om barns och ungas utveckling och olika behov.

Enligt Socialstyrelsen (2014, 2019) är placerade barn och unga med neuropsykiatriska diagnoser överrepresenterade. I boken Npf och socialtjänsten (2021) tar författarna Bo Hejlskov Elvén och Elisabeth Sundström Graversen upp att enligt en studie som riksförbundet Attention genomförde 2020, uppskattar socialsekreterare att ca hälften, eller fler, av deras klienter kan ha en npf-diagnos. Dock uppgav endast var tredje att de hade utbildning inom neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (npf) och över 80 procent svarade att de inte blivit erbjudna någon utbildning inom området. Att kunskapsläget behöver förbättras visas även i Socialstyrelsens rapport Behov av nationella kunskapsstöd inom området neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Behovs- och problemanalys avseende god vård (2019). Där framgår att det för närvarande saknas nationella riktlinjer för vård och stöd vid neuropsykiatriska funktionsnedsättningar bland barn och unga. Vidare är det tydligt, enligt rapporten från Attention Var ska jag hamna? Röster från placerade barn och unga med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (2021), att samhället ofta brister i sin omsorg. Rapporten, som bygger på dialog med barn och unga själva, visar att när verksamheter har ett genomtänkt och anpassat arbetssätt och när personal har kunskap om npf så gör det stor skillnad. På grund av överrepresentationen av unga med npf bland placerade barn och unga är det extra viktigt att yrkesverksamma som möter målgruppen har

kunskap som ger förståelse och ett individanpassat bemötande och bättre insatser. Detta är nödvändigt och i många fall avgörande för att placerade barn och unga och deras föräldrar ska kunna vara delaktiga i behandlingsinsatser och åtgärder. Särskilt viktigt är detta utifrån att de bedömningar som görs av socialtjänsten ligger till grund för beslut om LVU. Vid bristande kunskap om t.ex. npf, men även inom andra områden som rör barns olika behov, kan det finnas en risk att barn och unga tvångsomhändertas på felaktiga grunder. I syfte att identifiera kunskapsluckor och som ett led i att öka rättssäkerheten i bedömningar av alla barns och ungdomars behov skulle en översyn av utredningar och beslut om LVU behöva genomföras.

Regeringen bör uppdra åt Socialstyrelsen eller annan lämplig myndighet att granska utredningar och beslut om LVU under en fyraårsperiod. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4 Socialtjänst

4.1 Resurser, tillgänglighet och kompetens

I rapporten Barnets och ungdomens reform – Förslag för en hållbar framtid, som genomfördes av den nationella samordnaren för den sociala barn- och ungdomsvården (2017), framkom att en socialsekreterare i snitt har en timme om dagen till kontakt med barn, unga och vårdnadshavare. Endast en liten del av den timmen används för enskilda samtal med barn. Av undersökningen framgår att många av barnen och deras vårdnadshavare önskar att socialsekreterarna skulle ägna mer tid åt att lyssna på dem. Detta gäller oavsett om barnet befinner sig i en utredningsprocess, har öppna insatser eller är placerad i samhällets vård. När barn och unga inte görs delaktiga tenderar fokus läggas på deras beteende i stället för deras rättigheter och behov, och chansen minskar för att insatsen ska ge önskat resultat.

Enligt SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt, framgår att en del socialsekreterare upplever att det är svårt att prata med barn eftersom de saknar vana och erfarenhet. Det saknas också ofta metodstöd eller finns brister med det stöd som finns tillgängligt. På flera håll finns även en osäkerhet kring hur barnkonventionen ska tolkas och tillämpas inom den egna verksamheten och i relation till annan lagstiftning inom området. Enligt socialtjänstlagen ska det finnas en särskilt utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakterna med placerade barn och unga. Socialsekreteraren ska besöka barnet regelbundet i den omfattning som är lämpligt utifrån barnets behov och önskemål och som minst fyra gånger om året. Socialsekreteraren ska handla i barnets intresse och ha huvudansvar för att placeringen fungerar enligt de planer som sätts upp. Dock visar uppföljningar att placerade barn ofta har erfarenhet av bristande kontakt och bemötande med socialtjänsten. Enligt Ivos nationella tillsyn av socialtjänstens uppföljningar för barn i HVB-hem för år 2017 svarade drygt 80 procent av de tillfrågade barnen att de tyckte att det var mycket eller ganska viktigt att ha en nära kontakt med sin socialsekreterare. Vidare visade granskningen att en tredjedel inte hade haft eller fått möjlighet till enskilda samtal med socialtjänsten och hälften av barnen hade inte fått regelbundna besök av sin socialsekreterare. Enligt Barnombudsmannens rapport Vem bryr sig – när samhället blir förälder (2019) tycks placerade barn koppla tilliten till socialsekreteraren till egen del-

aktighet och eget inflytande. Flertal barn och unga vill träffa sin socialsekreterare oftare än vad de nu gör.

Regeringen bör göra en översyn för att säkerställa socialtjänstens skyldighet att följa upp beslut om placering och ha enskilda samtal med placerade barn och unga. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.2 Socialtjänstens ansvar för placerade barns och ungas rätt till umgänge med sin familj

I utredningen Barns och ungas rätt vid tvångsvård – förslag till ny LVU, framfördes vikten av att barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet ska ha rätt till samhörighet med anhöriga och närstående som t.ex. syskon. Enligt Socialstyrelsens kunskapsstöd Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående (2020) är det alltid barnets behov som står i centrum vid planeringen av umgänget, och barn har störst möjlighet att få fördel av umgänget när familjehemsföräldrarna har en öppen inställning till barnets umgänge med sina närstående, den biologiska familjen accepterar placeringen och familjehem och föräldrar kan samarbeta. Den enskilda socialsekreteraren har ett stort ansvar för att tillse att behovet av kontakt med barnets biologiska familj säkerställs men det är inte alltid skyldigheten fullgörs. Ivo konstaterar bl.a. brister i socialtjänstens handläggning avseende placerade barns och ungas umgänge med sina föräldrar och syskon. Enligt Socialstyrelsens brukarundersökning Att lyssna på barn i familjehem – en nationell brukarundersökning om familjehemsplacerade barns upplevelser av vården (2021) ger placerade barns och ungas egna svar och kommentarer en fördjupad bild av hur komplex deras relation till familj och nätverk kan vara. Det är många barn som uttrycker en klar önskan och en längtan efter att hålla kontakt med sina syskon, men det är t.ex. svårt att upprätthålla relationer när syskonen är spridda på olika håll.

Regeringen bör göra en översyn för att säkerställa socialtjänstens ansvar för placerade barns och ungas kontakt med biologisk familj och nätverk. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.3 Förebyggande insatser

Det viktigt att inte glömma bort det förebyggande arbetet med att stärka föräldrars förmåga att ta hand om sina barn och även vikten av barns möjligheter att växa upp i sin familj. Bland annat artiklarna 8, 9 och 18 i barnkonventionen handlar om detta. LVU är en viktig skyddslagstiftning som måste fungera men det finns en risk att ökad segregation och social utsatthet leder till att fler barn behöver skydd. I Sverige finns en historia av att ha haft en politik där barn till utsatta kunde omhändertas. Det kunde t.ex. handla om ensamstående kvinnor som inte bedömdes kunna ta hand om sina barn. Samhället kan inte möta en ökad social utslagning med mer tvångslagstiftning utan måste också arbeta med barns rättigheter och de mänskliga rättigheterna brett förebyggande. I uppdraget till utredningen Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag (SOU 2020:47) har ingått att de förslag som lämnas inte får innebära ökade kostnader för stat eller kommun, och utredningen har föreslagit att ha insatser utan krav på föregående biståndsbeslut. Vänsterpartiet menar att det visst måste finnas skäl att acceptera en kostnadsökning inom socialtjänstens område, även för förebyggande arbete, eftersom det på sikt väntas leda till minskade utgifter och vill utveckla det förebyggande arbetet för att tidigt fånga upp barn

och unga, såsom t.ex. gruppverksamhet för barn och unga i familjer med beroende, psykisk ohälsa och våld, föräldrautbildningar, familjecentraler, hembesöksprogram m.m. Det finns även exempel på insatser som kan avlasta och kompensera för bristande föräldraförmåga såsom kontaktfamilj och helg- och familjekolloverksamhet och aktivt nätverksarbete i syfte att involvera fler trygga vuxna som stöd till barn, unga och deras föräldrar.

Barnombudsmannen ställer sig i sitt remissvar positiv till utredningens förslag om insatser utan behovsprövning, eftersom det kan leda till en ökad möjlighet för barn att på ett enkelt sätt få stöd i ett tidigt skede. Barnombudsmannen vill dock påtala att det under inga omständigheter får leda till att barn med behov av skydd eller stöd inte får de insatser de behöver, till följd av att socialtjänsten missar eller underlåter att noga utreda barnets behov. Detta anser Vänsterpartiet i likhet med Barnombudsmannen värt att lyfta.

Regeringen bör förtydliga kommunernas uppdrag att utöka förebyggande insatser särskilt för att minska antalet placeringar av barn och unga. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.4 Socialtjänstens stöd till barn och unga efter placering

Det är avgörande att även vården efter placeringen vid Sis fungerar väl. Utebliven behandling efter institutionsvård hindrar att uppnådda resultat består över tid. Hos Sis sker ingen uppföljning efter avslutad vård, och det är därför inte möjligt att bedöma vilka långsiktiga effekter som vård och behandling på en Sis-institution ger. Hälften av medarbetarna och cheferna på Sis bedömer att vistelsen förbättrar ungdomarnas och klienternas förutsättningar för ett socialt fungerande liv. Mindre än hälften av Sis medarbetare bedömer att ungdomarna och klienterna får tillräckligt med vård och behandling².

Forskning visar att barn som får adekvat stöd efter placering också har bättre förutsättningar att klara vuxenlivet på ett bra sätt. Ungdomar som t.ex. blir kvar på särskilda ungdomshem i väntan på att socialtjänsten ska hitta en ny placering för eftervård riskerar att tappa motivation och bli mindre mottagliga för fortsatt stöd. Utan fungerande utslussning och eftervård riskerar ungdomen även att återigen hamna i den destruktiva miljö som de tidigare befunnit sig i. Unga som varit placerade i samhällets vård förtjänar att få så goda förutsättningar som möjligt i syfte att öka deras möjligheter till en gynnsam övergång till självständighet och vuxenliv.

Regeringen bör vidta åtgärder för att säkerställa att kommunerna ger nödvändigt stöd till ungdomar efter placering. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5 Sis

Statskontoret bedömer i rapporten Myndighetsanalys av Statens institutionsstyrelse (2020:7) att Sis fullgör vissa delar av sitt uppdrag genom att t.ex. oftast erbjuda plats snabbt. Samtidigt framhåller Statskontoret att mycket pekar på att vården inte är likvärdig. Det finns variationer i hur institutionerna bedriver verksamheten, och Sis har

² Myndighetsanalys av Statens institutionsstyrelse (2020:7).

svårt att erbjuda vård som är anpassad för alla de målgrupper som kommer till myndigheten. Områden med fortsatt stora utvecklingsbehov återfinns bl.a. inom kompetensförsörjning och att tillhandahålla vård och behandling till unga med psykosociala behov och/eller psykiatriska diagnoser. Sis har som tidigare angivits nu fått i uppdrag att vidta åtgärder för att förbättra vården för unga flickor och barn och unga med stora vårdbehov samt att stärka sitt säkerhetsarbete, arbeta med eftervård och utslussning och har haft stöd från Barnombudsmannen för sitt arbete med att tillämpa barns och ungas rättigheter. Men efter många års stora brister och missförhållanden inom vården på särskilda ungdomshem förefaller det fortfarande finnas omfattande behov av förbättringsåtgärder inom flera av dessa och andra områden.

Även interna utredningar har påvisat missförhållanden om hot och våld mellan ungdomar, bristande rättssäkerhet vid beslutsfattande, våld och icke önskvärt bemötande från personal, röjande av sekretesskyddade uppgifter, låsanordningar som inte fungerat, bristande dokumentation och avvikningar i samband med utevistelser och från institutionsområdet. När det gäller allvarliga missförhållanden har utredningarna bl.a. handlat om fasthållning av ungdomar, brister i upprätthållande av rutiner för suicidprevention och självskada, bristande dokumentation av beslut om vård i enskildhet och bristande tillsyn och tillgång till personal vid vård i enskildhet³. Ungdomarna själva, och särskilt flickor och tjejer, har även vid upprepade tillfällen vittnat om utsatthet i form av kränkningar, våld och övergrepp m.m. Att det, enligt vad som anges i regeringens skrivelse (2020/21:215) nu i högre grad ska fokuseras på vården av flickor är välkommet och likaså det uppdrag som Statskontoret fått att vid behov lämna förslag på hur en mer ändamålsenlig vård av barn och unga kan säkerställas. Men det kan ändå inte nog betonas, utifrån vad som rapporterats om rådande missförhållanden, hur viktigt det är att förändring faktiskt sker.

5.1 Tvångsåtgärder

FN:s barnrättskommitté i Genève har slagit fast att disciplinära åtgärder som isolering och andra straff som skadar barns fysiska och psykiska hälsa är strikt förbjudna. Barn och unga som är omhändertagna och placerade på särskilda ungdomshem är i en särskilt utsatt situation. De är i en beroendeställning till de vuxna och har små möjligheter att få komma till tals och få sina rättigheter tillgodosedda.

Vänsterpartiet har tidigare föreslagit i vår motion med anledning av propositionen Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem (2017/18:4046) beträffande särskilda befogenheter inom SiS-institutioner, i enlighet med FN och Barnombudsmannen m.fl., att möjlighet till beslut om avskiljning helt ska avskaffas. Det valde regeringen tyvärr att inte gå vidare med utan nya regler om att korta tiden för avskiljning från 24 timmar till fyra infördes i stället 2018. I samband med lagändringen meddelade regeringen dock att de på sikt helt ville avskaffa möjligheten till beslut om avskiljning på ungdomshem. I det utskottsinitiativ som socialutskottet tagit gemensamt finns även en tydlig uppmaning till regeringen från samtliga partier att tvångsåtgärderna ska bort. Enligt regeringens skrivelse (2020/21:215) arbetar Sis för att under 2021 stärka kompetensen angående vilka tvångsåtgärder som får vidtas, och olika slags utbildnings- och behandlingsinsatser

³ SiS årsredovisning (2020).

ska genomföras. Dock meddelas att införande av förbud mot avskiljning inte är en framkomlig väg enligt Sis.

Vänsterpartiet anser att det är otillräckligt att regeringen inte vidtagit ytterligare åtgärder i denna fråga, i synnerhet då Sverige kritiserats av både FN:s barnrättskommitté och FN:s kommitté mot tortyr för att den svenska lagstiftningen överhuvudtaget tillåter att barn och unga isoleras och hålls avskilda på bl.a. ungdomshem.

Regeringen bör genomföra de ändringar som krävs för att avskaffa möjligheten till avskiljning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Till de särskilda befogenheterna, som endast får användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden, hör även vård i enskildhet, som det kan fattas beslut om när det krävs med hänsyn till den unges speciella behov av vård eller säkerhet eller säkerheten vid hemmet. Åtgärden ska vara anpassad efter den unges individuella vårdbehov och fråga om vård i enskildhet ska prövas fortlöpande och alltid omprövas inom sju dagar från senaste prövning. I båda fallen ska mindre ingripande åtgärder användas om de är tillräckliga enligt socialtjänstens handbok om LVU (2020). Men JO:s Opcatenhet har noterat att det förekommer problem kopplat till hur Sis tillämpar de särskilda befogenheterna, och enligt Statskontoret⁴ har både antalet avskiljningar och vård i enskildhet ökat sedan 2015. Flickor utgör 35 procent av de som vårdas inom ungdomsvården men hela 44 procent av besluten (642 beslut) om vård i enskildhet under 2020 avser flickor. En 13-åring flicka uppger i SVT:s program Uppdrag Granskning att hon vårdades i enskildhet i 67 dygn. Det finns tyvärr fler exempel på barn och unga som vårdats på detta sätt under lång tid, vilket Vänsterpartiet starkt motsätter sig. De senaste åren har alarmerande fakta uppdagats vid granskningar av Sis särskilda ungdomshem. Barn och unga har varit avskilda från andra ungdomar under lång tid utifrån bestämmelsen, som använts på felaktiga och godtyckliga grunder med motivering som att det råder platsbrist, att ungdomarna inte gjort som de blivit tillsagda eller gjort motstånd mot personal. Det har även visat sig att sådana beslut inte har dokumenterats i enlighet med gällande rutin.

Regeringen bör uppdra åt lämplig myndighet att förtydliga reglerna om att vård i enskildhet ska omprövas fortlöpande. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5.2 Vilka behov har barn och unga inom Sis?

Barn och unga som placeras på Sis särskilda ungdomshem har ofta en omfattande och komplex problematik. Många lider av psykisk ohälsa och har neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, och inte sällan kommer ungdomarna från socialt utsatta miljöer och har en uppväxt kantad av problem. En stor andel av ungdomarna uppger vid inskrivningen att de har olika psykiska problem. Sex av tio flickor uppger att de någon gång har känt sig deprimerade, och ungefär lika många uppger att de avsiktligt har skadat sig. Nästan hälften av flickorna uppger att de någon gång har försökt ta sitt liv. Av pojkarna uppger ungefär tre av tio att de känt sig deprimerade, ungefär två av tio att de avsiktligt har skadat sig och drygt en av tio uppger att de har försökt att ta sitt liv. Ungefär sju av tio flickor och sex av tio pojkar uppger att de besväras av sömnproblem. Cirka en tredjedel uppger att de har utsatts för fysisk misshandel av en nära vuxen, och ungefär lika många uppger att de har utsatts för psykisk misshandel, flickor i större utsträckning

⁴ Myndighetsanalys av Statens institutionsstyrelse (2020:7).

än pojkar. Fem av tio flickor och tre av tio pojkar har varit med och bevittnat då en närstående har utsatts för våld. Fler än hälften av flickorna uppger att de har utsatts för sexuella övergrepp⁵.

Redan 2012 konstaterade Sis i en rapport att en mycket hög andel, mellan 70 och 96 procent, av institutionsvårdade ungdomar hade upplevt trauma och många ungdomar uppvisade typiska symptom på komplex traumatisering. Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) förekom hos upp till hälften av ungdomarna, och flickor syntes vara en särskilt utsatt grupp när det gäller att utveckla psykisk ohälsa till följd av trauma. Resultaten i rapporten antyder att trauma kan vara en vanligt förekommande orsak till psykisk ohälsa bland institutionsvårdade ungdomar. Brist på kunskap om förekomst av traumatisering bland intagna ungdomar inom Sis konstaterades, föga förvånande, kunna leda till bristande och ineffektiv behandling⁶.

5.3 Behov av kompetenshöjande insatser

Utifrån ovanstående framgår att personal inom Sis borde ha hög och specialiserad kompetens för att kunna möta de ungas ofta stora och svåra behov. Men så tycks det inte se ut. Sis genomför interna utbildningsinsatser i ett konflikthanteringsprogram där strukturerade riskbedömningar och trygghetsplaner ingår och menar att deras ”sammantagna bedömning” är att det bidrar till att förbättra vård- och arbetsmiljön⁷. Det framgår dock inte att metoden fungerar eller om och på vilket sätt de barn och unga som behöver vård- och behandlingsinsatser faktiskt får det. Dock ska framhållas att Sis har för avsikt att vidta åtgärder för att höja kompetensen och ge riktade insatser, förutom det pilotprojekt som nämnts, där en integrerad vårdform ska utvärderas på åtta särskilda ungdomshem, ska nya utbildningar och behandlingsmetoder, enligt regeringens skrivelse (2020/21:215) genomföras med start redan i höst. Men Sis har lovat liknande förbättringar under många år och ändå har missförhållanden fortsatt. Därför är det viktigt att samtliga åtgärder som ska vidtas inom Sis och i samarbete med andra, ska ske under överinseende och noga följas upp.

Vänsterpartiet anser att det under inga villkor får fortsätta förekomma att barn och unga på Sis utsätts för repressalier, våld och övergrepp och blir utan nödvändig vård och behandling.

Regeringen måste uppdra åt Ivo att öka tillsynen och kontrollen av Sis. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6 HVB

6.1 Vinstförbud

HVB-sektorn har många privata aktörer, och många verksamheter ägs och drivs av vårdbolag med vinstintresse, dvs. företag som inte återinvesterar överskottet av skattepengarna i verksamheten. Vänsterpartiet ser inget skäl till att det ska få fortsätta vara så

⁵ Sis Årsredovisning (2020).

⁶ Traumatisering bland ungdomar med antisocial problematik. Stockholm: Sis (2012).

⁷ Sis Årsredovisning (2020).

lönsamt för privata vårdbolag att bedriva sådan verksamhet. För ungefär 50 år sedan drevs nästan alla HVB-hem inom offentlig sektor med undantag av ett fåtal som drevs av ideella organisationer. I dag drivs omkring tre fjärdedelar av privata företag.

Privatiseringen startade under på 80-talet, och i mitten av 90-talet dominerades fältet helt av privata företag, och på 20-talet har också flera av de stora vårdkoncernerna etablerat sig inom området. Enligt en artikel i tidningen Socialpolitik⁸ har det aldrig funnits någon uttalad strategi, t.ex. i socialtjänstlagens förarbeten, att privatisera institutionsvården i den omfattning som skett. Avregleringar, förändrade finansieringssystem och en allmän trend mot privatiseringar av offentlig service har lett till dessa snabba och genomgripande förändringar, och nu är HVB kanske det fält inom välfärdsområdet där privatiseringarna gått som längst. Avkastningen för HVB-vården är enligt SCB (2019) högre än inom andra verksamheter som t.ex. vård, skola och omsorg. Vinstintresset innebär en risk för att oönskade drivkrafter påverkar verksamheten. Med tanke på den mycket utsatta position som placerade barn och unga befinner sig i måste det finnas en säkerhet för att drivkraften alltid är för deras bästa. Om ett privat företag har höga avkastningskrav och därför driver fram en ökad efterfrågan är det mycket allvarligt.

Vänsterpartiet anser därför att det inte ska gå att göra vinst på HVB-verksamhet och vill förhindra det med lagstiftning.

Regeringen bör ta initiativ till att förändra lagstiftningen så att vinstförbud ska gälla för HVB-verksamheter. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.2 Tillsyn och förbättrad kvalitet

Enligt Ivo är angivna krav för att få ansöka om att starta HVB att innehållet i verksamheten ska anpassas efter den enskildes individuella behov och förutsättningar samt utformas så att vistelsen upplevs som meningsfull, och arbetet ska organiseras så att den enskilde tillförsäkras boende, vård och behandling som uppfyller krav på säkerhet och är av god kvalitet. Kraven är m.a.o. inte så specifika, och Ivo ger inte heller tidsbegränsade tillstånd, vilket försvårar möjligheten att snabbt kunna förhindra verksamheter där missförhållanden råder eller inte bedrivs i enlighet med vad som angavs vid ansöknings-tillfället.

Regeringen bör ge Ivo i uppdrag att undersöka om tidsbegränsade tillstånd kan leda till att förbättra kvaliteten inom HVB-verksamheter. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vid tillsynsinspektioner har Ivo krav på sig att de ska prata med de placerade ungdomarna. Restriktioner som att beslagta mobiler, begränsa internet och inskränka barns och ungas frihet får inte förekomma, men ändå har många barn och unga vittnat om att detta förekommer och då ofta inom ramen för ”behandling eller uppfostran”. Redan 2015 föreslog utredaren i Barns och ungas rätt vid tvångsvård – Förslag till ny LVU, att det borde utarbetas en nationell vägledning för vilka begränsningsåtgärder som är tillåtna vid HVB. Oklarheten beskrevs ur rättssäkerhetssynpunkt som oacceptabel, både för barn och unga och personal. År 2017 fick Socialstyrelsen i uppdrag att ta fram ett kunskapsstöd och utbildning för hem för vård eller boende mot bakgrund av att det i tillsynen av HVB-verksamheter hade uppmärksammats att det ibland förekom olämpliga skydds- och begränsningsåtgärder mot barn. Barnombudsmannen lyfter särskilt i

⁸ Stockholms universitet, professorerna Tommy Lundström och Marie Sallnäs (2019).

sitt remissvar till kunskapsstödet att det är positivt att ordningsregler ska utarbetas tillsammans med barnen på HVB och att de ska vara anpassade efter barns och ungas behov och förutsättningar. När Ivo gör sina inspektioner är det viktigt att barn och ungdomar faktiskt får delta och ges möjlighet att bl.a. beskriva om eventuella restriktioner eller repressalier förekommer samt ge sin bild av om de fått vara delaktiga vid t.ex. utformande av gällande ordningsregler.

För Vänsterpartiet är det angeläget att särskilt utsatta barn och unga får möjlighet att framföra sina åsikter och önskemål genom att göras delaktiga i beslutsprocesser om saker som rör dem. Detta för att öka deras självständighet och få känna att deras röst har betydelse i ett demokratiskt samhälle.

Regeringen bör vidta åtgärder för att förtydliga att barns och ungas åsikter ska få framföras vid tillsynsinspektioner. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Barns och ungas livssituation inom institutionsvård får inte alltid det utrymme som skulle behövas vid tillsynsinspektioner, men möjligheten att faktiskt upptäcka brister skulle sannolikt öka om fler inspektioner gjordes. Enligt Ivo har dock frekvenstillsynen ändrats från två gånger till en gång per år.

Regeringen bör uppdraga åt Ivo att öka antalet tillsynsinspektioner av HVB-verksamheter per år. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.3 Kompetens

Personalen i ett HVB eller stödboende ska ha den utbildning, den erfarenhet och den personliga lämplighet som behövs för att kunna utföra sina arbetsuppgifter. Personal vid HVB som ger behandling enligt en viss metod ska även ha relevant utbildning för den. Personalens sammantagna kompetens vad gäller utbildning och erfarenhet ska ge förutsättningar för att möta de behov av vård som målgruppen har, och säkerställa en trygg och säker vård. Angående personalens utbildningsnivå, som Ivo har granskat, har hälften av alla anställda ingen utbildning över gymnasienivå. FN:s barnrättskommitté har rekommenderat Sverige att personal ska utbildas i vårdmetoder som undviker våld eller tvång. Det är viktigt att det finns arbetssätt som förhindrar att kritiska situationer uppstår men vid behov bör det finnas en beredskap och kunskap om hur man ska göra och en tydlighet om vad som är tillåtet och inte.

Regeringen bör ta initiativ till att utreda vilka kompetenskrav som ska gälla för personal inom HVB-verksamheter. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

7 Familjehem

Socialstyrelsens statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga visar att familjehem var den vanligaste placeringsformen 2019. Omkring 20 400 var placerade i familjehem av totalt 31 100 placerade barn och unga 2019, vilket motsvarar en andel på 66 procent⁹. För att förhindra framtida placeringar på institution är det viktigt att familjehemsvården fungerar.

⁹ Rapport från riksdagens utredningstjänst, Dnr 2021:695 (2021-06-15).

7.1 Socialtjänstens stöd till föräldrar och familjehem

Det angavs redan 2015 i utredningen Barns och ungas rätt vid tvångsvård – förslag till ny LVU, att det är särskilt viktigt ur ett barnperspektiv att stödet till föräldrar förbättras. Ett aktivt arbete från socialtjänsten att göra föräldrarna delaktiga i vården och utveckla föräldraskapet kan bidra till att förebygga konflikter, vilket har stor betydelse för barnets trygghet och stabilitet. Optimalt är ett delat föräldraskap mellan föräldrar, familjehemsföräldrar och socialtjänst.

Det är upp till socialtjänsten i varje kommun att rekrytera, utreda och handleda familjehem samt säkerställa att den vård som bedrivs håller god kvalitet. Ett familjehem ska verka för att tillgodose det enskilda barnets behov samt ge god vård i samverkan med det biologiska nätverket, socialtjänst och andra viktiga personer i barnets närhet¹⁰. Socialnämnden ska ge vårdnadshavarna och föräldrarna råd, stöd och annan hjälp som de behöver. Stöd till föräldrarna avlastar barnet ansvar, och intervjuer med familjehemsplacerade barn har visat att de ofta oroar sig för sina föräldrar. Omfattande öppenvårdsinsatser till vårdnadshavarna kan ha förekommit under lång tid men upphör i och med placeringen av barnet. En förklaring till det kan vara en specialiserad organisation inom socialtjänsten som gör att det inte finns något sammanhållet ansvar för familjen. Exempel på insats som föräldrar kan behöva omedelbart efter ett omhändertagande, är t.ex. krisbearbetning. I förarbetena till bestämmelsen om råd, stöd och annan hjälp till föräldrar betonas att stödet ska vara långsiktigt och kan vara av olika slag, beroende på orsak till placeringen och om det gäller yngre barn eller ungdomar. Stödinsatser kan t.ex. vara föräldrautbildning och samtalsstöd, och särskilt i de fall då ungdomar har placerats p.g.a. egen problematik, t.ex. missbruk, behöver vårdnadshavare involveras aktivt i behandlingen. Det kan också behövas stöd- och behandlingsinsatser till övriga i familjen för att de förändringar som behandlingen förväntas medföra ska kunna vidmakthållas när barnet eller den unge återvänder till hemmet¹¹.

Även familjehem behöver stöd för att kunna fullgöra sitt uppdrag. Det kan bl.a. gälla stöd i kontakten med barnets eller den unges föräldrar och närstående, med skola, hälso- och sjukvård och andra verksamheter. Familjehemsföräldrar kan även ha behov av stöd utanför kontorstid och i akuta situationer, t.ex. vid plötsliga konflikter eller hotande avbrott i vården. Familjehemsföräldrar kan också behöva avlastning om barnet har stora vårdbehov. Sammanbrott i familjehemsvården, dvs. att familjehemsplaceringen avbryts är tyvärr vanligt och särskilt ju äldre ungdomen är. Forskare har studerat vad sammanbrott oftast beror på och resultaten visar att rätt stöd till familjehemmet och den unge är väldigt viktigt för att en placering ska fungera. Enligt en svensk regionalstudie från Stockholms universitet¹² framkom att en tydlig varningssignal för sammanbrott gällde uttryck för missnöje med placeringen. Det visade sig att i de fall då den unge hade sagt till socialsekreteraren att han eller hon inte trivdes i familjehemmet eller då familjehemsföräldrarna uttryckt sig negativt om den unge eller att placeringen varit krävande, slutade 60 procent av placeringarna i sammanbrott.

Enligt de slutsatser som undersökningen gav är det därmed viktigt att ta dessa uttryck på stort allvar, t.ex. vantrivsel och kritik mot barnet, och fördjupa förståelsen i det enskilda fallet och erbjuda insatser. För att kunna göra detta krävs att socialtjänsten har resurser att följa upp familjehemsvården regelbundet och över tid få möjlighet att

¹⁰ Socialstyrelsen (2020b).

¹¹ Socialstyrelsens handbok för placerade barn (2020).

¹² Vinnerljung, Sallnäs & Berlin (2017).

skapa goda relationer med både familjehem och det placerade barnet eller ungdomen. Att hålla tät och regelbunden kontakt med barnet är viktigt för att minska risken för sammanbrott, liksom att barnet görs så långt det är möjligt delaktigt i beslut och planering.

Enligt Socialstyrelsen¹³ ska ett familjehem vara tillförsäkrat det stöd och den handledning som uppdraget kräver. Behovet av stöd kan såklart variera över tid både ifråga om intensitet och om innehåll men nämnden i den ansvariga kommunen bör se till att familjehemsföräldrarna får sådan handledning och fortbildning som är anpassad till uppdragets karaktär.

Vänsterpartiet har tidigare lyft förslaget att genomföra ett s.k. familjehemslyft i hela landet med kompetensutveckling för familjehemsföräldrar och stöd till biologiska föräldrar vars barn är placerade, och vi står fast vid att detta behov fortfarande föreligger. Det är viktigt för att öka tryggheten och omsorgen samt ge stabila förutsättningar för placerade barn och unga.

Regeringen bör ta initiativ för att förtydliga kommunernas uppdrag att ge ökat stöd och insatser till biologiska föräldrar och familjehem. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

7.2 Familjehemsregister

Ett förslag om att införa ett familjehemsregister finns med i ett tillkännagivande från socialutskottet. Vänsterpartiet reserverade sig vid det tillfället men anser att det är nödvändigt att frågan utreds vidare. Om uppgifter om familjehem skulle bli offentliga kan det få en avskräckande effekt för vissa personer som annars skulle utgöra lämpliga familjehem. Ett register får inte bli till hinder för de som vill anmäla sig som familjehem.

Regeringen bör utreda förutsättningarna för att införa ett familjehemsregister. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

8 Placerade barns och ungas skolgång

Skolan har en avgörande betydelse för alla barns framtid, och det gäller i högsta grad även placerade barn. Låg utbildningsnivå ökar risken för ohälsa och t.ex. självmord, missbruk, kriminalitet och tonårsföräldraskap, och barn som är placerade löper mycket hög risk att i framtiden drabbas av hälsorelaterade och psykosociala problem. Inom forskningen är det välkänt att många placerade barn går ut i livet med mycket dålig skolunderbyggnad, enligt rapporten Barn i familjehem (2016). I förslag på åtgärder som skulle kunna göra skillnad för samhällets mest utsatta, framgår att barn i familjehem presterar sämre i skolan.

Enligt Skollagen (2010:800) kap. 1, 8-9 §§ ska ”alla, oberoende av geografisk hemvist och sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i skolväsendet om inte annat följer av särskilda bestämmelser i denna lag. Utbildningen inom skolväsendet ska vara likvärdig inom varje skolform och inom fritidshemmet oavsett var i landet den anordnas”. Socialstyrelsens öppna jämförelser från 2019 visar att 43 procent av flickorna och 34 procent av pojkarna som varit i heldygnsvård under hela

¹³ Socialstyrelsen (2020).

årskurs nio har avslutat gymnasiet som 20-åringar. Motsvarande siffror för barn som inte varit i heldygnsvård är 81 procent för flickor respektive 75 procent för pojkar.

Enligt FN:s barnrättskommitté ska inget barn lämna skolan utan att vara rustat för de utmaningar som hen kan förvänta sig att möta i livet, men skillnaderna är stora och särskilt betydande utifrån att all forskning entydigt visar på hur stor betydelse skolgången är för barns och ungas fortsatta utveckling och inträde i vuxenvärlden.

Riksdagens socialutskott anför att regeringen bör vidta åtgärder för att förbättra placerade barns skolgång i form av en handlingsplan¹⁴. För Vänsterpartiet är barns och ungas rätt till sammanhållen skolgång en fråga om jämlikhet, och alla bör, trots olika förutsättningar, ges samma möjlighet att klara av sin skolgång i enlighet med barnkonventionens artikel 28 som anger att Sverige ska uppmuntra regelbunden närvaro i skolan och minska antalet studieavbrott samt även utifrån andra bestämmelser gällande barns skolgång. Därför vill Vänsterpartiet särskilt lyfta frågan om placerade barns och ungas skolgång.

8.1 Familjehemsplacerade barns och ungas skolgång

Skolsatsning inom familjehemsvård (Skolfam) är en arbetsmodell för stöd till familjehemsplacerade barn som utgör komplement till socialtjänstens familjehemsvård och till den ordinarie elevhälsan i skolan. Uppdrag till Skolfam utgår från socialnämndens ansvar för de barn som familjehemsplacerats enligt LVU eller SoL. Skolfam finns i dag med 38 team i 20 av Sveriges kommuner. I de kommuner som har avvecklat modellen under de senaste åren har ingen angivit bristande resultat eller vetenskapligt underlag som skäl utan det tycks ha föregåtts av ekonomiska skäl eller svag förankring i kommunerna. Detta trots att modellen enligt utvärderingar visat sig vara framgångsrik för familjehemsplacerade barn. Enligt stiftelsen Allmänna barnhusets sammanställning av Skolfams resultat- och kvalitetsenkät för läsåret 2019/2020 uppnådde nästan 80 procent av barnen behörighet till gymnasiet 2016, och efter ett års komplettering nådde gruppen samma nivå som riksgenomsnittet. För vissa team har kunnat påvisats ännu bättre resultat. Nio län saknar någon kommun med Skolfam, och det har varit svårt att utveckla samverkan över kommungränserna. De barn i familjehem som omhändertagits av mindre kommuner bör ha samma rätt till utbildning som barn från större kommuner.

Regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att utreda möjligheten att erbjuda Skolfam eller liknande modeller till alla familjehemsplacerade barn och unga. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

8.2 Skolgång vid placering på HVB och Sis

Flera myndigheter har tidigare riktat kritik mot såväl utbildning som skolgång för barn placerade på institution. I en rapport från Socialstyrelsen från 2018 framgår det att ansvarsfördelningen mellan socialtjänst och skola är oklar. Både HVB-verksamheten och den placerade kommunen har ansvar för att barn och unga tillförsäkras rätt till utbildning. Skolinspektionen har dock noterat att det fanns allvarliga brister i detta ansvarstagande då kommuner och HVB har svårt att samverka, vilket riskerar att påverka rätten till utbildning negativt. Enligt Barnombudsmannen¹⁵ har barn och unga

¹⁴ Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU24 Socialtjänst- och barnfrågor.

¹⁵ Vem bryr sig – när samhället blir förälder, Barnombudsmannen (2019).

på HVB varit mer kritiska till skolan än barnen i familjehem och på särskilda ungdomshem. Barnen beskriver skolan på HVB som kaotisk, präglad av låga förväntningar och att de hade relativt få ämnen. Barn och unga på HVB har berättat att de inte behöver närvara i skolan, trots att de har skolplikt, och att de vid frånvaro bara straffas med ett pengaavdrag.

Unga som vårdas inom SiS har fått minskad schemalagd undervisningstid. Elever i grundskolan som vårdas inom SiS har endast haft i genomsnitt ca 17 timmars schemalagd undervisningstid per vecka under läsåret 2019/2020. För gymnasieskolan visade utfallet i genomsnitt 12 timmars schemalagd undervisningstid per vecka under läsåret. Sis förklarar att den normerade omfattningen 23 timmars erbjuden undervisningstid per vecka inte nåtts p.g.a. bl.a. brist på ändamålsenliga skollokaler och svårigheter att planera och organisera undervisningen med beaktande av säkerhetsaspekter (Sis årsredovisning 2020). Att barn och unga vårdas inom en verksamhet som inte hittar organisatoriska lösningar för att tillförsäkra deras rätt till skolgång är allvarligt.

Det finns en liknande samverkansmodell som Skolfam men som utarbetats av Sis tillsammans med Specialpedagogiska skolmyndigheten för att stärka rätten till oavbruten skolgång för barn placerade på särskilda ungdomshem. Den kallas samverkan för obruten skolgång (Sisam), och vidare har Socialstyrelsen i sin tur under 2018 utarbetat modellen Samverkan socialtjänst skola (SAMS) som delvis bygger på Sisam. SAMS-modellens övergripande syfte är att säkerhetsställa en obruten skolgång för barnet när placering innebär att barnet tvingas byta skola.

Regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att utveckla samverkansformer i syfte att barn och unga som är placerade på institution ska ges rätt till sammanhållen skolgång. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

9 Placerade barns och ungas hälsa

Enligt barnkonventionens artikel 24 har alla barn rätt till bästa uppnåeliga hälsa, och denna rättighet gäller också de som är i samhällets vård och de vars hälso- och sjukvårdsbehov tidigare försumrats. Enligt FN:s barnrättskommitté är Sverige skyldigt att säkerställa att alla barn har tillgång till primärvård av god kvalitet. Detta inkluderar även förebyggande vård och hälsofrämjande åtgärder. Både svensk och internationell forskning visar att barn och unga i samhällsvård har betydligt fler hälsoproblem än andra jämnåriga. De har t.ex. hög förekomst av psykisk ohälsa, dålig tandhälsa och låg vaccinationstäckning. En rad studier visar också att barn i samhällsvård har en hög överrisk för fysisk och psykisk ohälsa i vuxen ålder. Barnombudsmannen har senast i sin årsrapport 2019 påpekat att hälsan hos de placerade barnen är alarmerande dålig och att det finns brister vad gäller den hälso- och sjukvård som dessa barn får. Det har även visat sig att en del barn och unga t.o.m. tror att de saknar rätt till hälso- och sjukvård eftersom de är omhändertagna enligt LVU. Barnombudsmannen betonar vikten av att alla placerade barn har rätt till en god hälso- och sjukvård på lika villkor.

Regeringen har, som angavs inledningsvis, fått i uppdrag att genomföra insatser för att tillgodose placerade barns och ungas rätt till hälso- och sjukvård samt tandvård och även riksdagens socialutskott har särskilt anfört vikten av kontinuerliga hälsoundersökningar¹⁶. Detta välkomnar Vänsterpartiet men anser att det är angeläget att särskilt lyfta

¹⁶ 2020/21:SoU24.

frågan om att berörda huvudmän ska ta det ansvar som redan i dag åligger dem och att ett ökat stöd för att kunna fullgöra dessa skyldigheter bör ges.

9.1 Hälsoundersökningar

Den 15 april 2017 infördes bestämmelser i SoL och hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) om att kommuner och regioner ska ingå överenskommelser om samarbete i fråga om barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet. Samma år infördes en ny lag (2017:209) om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet, som reglerar regionens skyldighet att på initiativ av socialnämnden erbjuda ett barn eller ung person en sådan hälsoundersökning som ska innefatta områdena fysisk, psykisk och oral hälsa. Enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet som kom 2020¹⁷ är undersökningens syfte är att ge underlag för medicinsk bedömning av behovet av hälso- och sjukvård samt tandvård hos ett barn eller en ung person som vårdas utanför det egna hemmet, hur socialnämnden ska verka för att barnet eller den unge ska få sitt behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodosett samt hälso- och sjukvårdens och tandvårdens fortsatta kontakt med barnet eller den unge. Genom hälsoundersökningen ska även tecken på förekomsten av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning uppmärksammas.

Enligt Sveriges Kommuner och Regioner (SKR)¹⁸ finns överenskommelser mellan kommuner i alla län utom ett, men detta utgör inte någon garanti för att barnen faktiskt blir hälsoundersökta eller får sina hälsobehov tillgodosedda. Socialnämnden ansvarar, om det inte är obehövt, för att informera regionen om att undersökningen behövs och regionen ansvarar för att erbjuda undersökningen. Endast om socialnämnden bedömer att det är obehövt kan nämnden underlåta att underrätta regionen om att ett barn eller en ung person ska kallas till hälsoundersökning. Exempel på när en hälsoundersökning kan bedömas som obehövt är om barnet eller den unge genomgått en sådan det senaste året. Kartläggningen visar, enligt SKR, att det fortfarande finns omfattande brister gällande placerade barns och ungas tillgång till hälsorelaterade undersökningar, att utvecklingen går oacceptabelt långsamt och att det är en mycket stor andel placerade barn som riskerar att inte få sina behov tillgodosedda. Till exempel är det mycket få, endast 12 procent, som fått sin tandhälsa undersökt, och hos runt 40 procent av de barn och unga vars tandhälsa faktiskt undersöktes, upptäcktes behov av vidare insats inom tandvården.

Socialtjänsten har ett stort ansvar för de mest utsatta barnen som är i dess vård och har ett precis lika stort ansvar som föräldrar att se till att barnens hälsobehov blir tillgodosedda. SKR menar att det behöver ske krafttag från flera olika håll i denna fråga.

Regeringen bör tillse att ett ökat implementeringsstöd ges till socialtjänst och hälso- och sjukvård i syfte att hälsoundersökningar ska erbjudas till placerade barn och unga. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

¹⁷ Dnr 4.1-640/2019.

¹⁸ SKR:s nationella kartläggning om hälsoundersökningar för placerade barn Hälsoundersökningar för placerade barn (2020).

10 Alternativa placeringsformer

Det råder brist på vård- och behandlingsmöjligheter för barn och unga med stora psykosociala problem och psykiatriska diagnoser. Ett alternativ till institutionsvård som brukar användas för unga med kriminella eller drogrelaterade problem är behandlingsfamilj med ett förstärkt stöd, där familjehemsföräldrarna har genomgått specialutbildning. Behandlingsfamiljen tar bara emot ett barn eller en ungdom i taget och kontakten med andra unga som har liknande problem blir alltså mer begränsad än vid vård på institution. Forskning visar att jämfört med placering på institution leder placering i en sådan behandlingsfamilj till mindre kriminalitet och färre intag på låst avdelning. De unga som bott i behandlingsfamilj verkar också i mindre grad ha psykisk ohälsa och använda mindre narkotika än de som placerats på institution med specifika insatser.

Vänsterpartiet anser att placerade barn och unga ska få det bästa samhället har att erbjuda och anser att alternativa placeringsformer bör utvecklas, särskilt för målgruppen unga flickor med psykisk ohälsa. Vi har tidigare lyft frågan om vikten av att utreda hur nya boendeformer med hög personaltäthet och utbildad personal kan utvecklas i stället för institutionsvård på HVB eller Sis. Det finns stora behov av särskilt anpassade placeringsformer för barn och ungdomar med psykosociala problem och behov av nära och utökat vuxenstöd. Nya alternativa placeringsformer för barn och unga med beroende och psykisk ohälsa bör tas fram och behandlingsfamiljer med förstärkt stöd bör prioriteras framför institutionsvård.

Regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att utreda möjligheten till fler alternativa placeringsformer. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Maj Karlsson (V)

Ida Gabrielsson (V)

Momodou Malcolm Jallow (V)

Daniel Riazat (V)

Karin Rågsjö (V)

Vasiliki Tsouplaki (V)